

Lorenzo von Œteino socialinës valstybës doktrina

Dalia Eidukienë

*Vilniaus verslo teisës akademija,
Kauno g. 34, LT-0302 Vilnius;
Vilniaus Gedimino technikos universiteto
Filosofijos ir politologijos katedra,
Saulëtekio al. 28, LT-10225 Vilnius,
el. paštas debora@erdves.lt*

Straipsnyje aptariama reikðminga, taëiau vis dar skaitytojui mažai þinoma vokieëiø teisës daktaro, sociologo ir ekonomisto Lorenzo von Œteino (Lorenz von Stein) (1815–1890) socialinës valstybës doktrina, tapusi esminiø kontekstu, kuriame formavosi Vokietijos visuomenës socialinës paþiuros, pateikusios Europai ðiuolaikiná „socialinës pagalbos valstybës“ modelá.

Œteino mokslinis palikimas uþima svarbiá vietá visuomeninës politinës minties istorijoje, iðeidamas toli uþ konkretaus tyrinëjimo objekto bei savo epochos mástymo ribø. Jo sukurta socialinës valstybës doktrina plaëiai atvërë galimybæ tolimesniems moksliniams ieðkojimams valstybës socialinës potencijos srityje. Idëjinë Œteino áþaka amþininkams buvo milþiniðka. Socialinës valstybës ðalininkams jis tapo klasiku, savo idëjomis „atverianëiu naujà epochá“, gebanëiu „nutiesti naujus kelius“ tolimesniam visuomenës vystymuisi“ (Gumplowicz 1881). Paskesni socialinës valstybës teoretikai ávairiomis variacijomis kalbëdami mus dominanëia tema rëmësi ir tebesiremia Œteino mintimis. Marksistai, jo socialiná politiná doktriná sutikæ audringa kritika, vadino „rûgðëiu, neprinokusiu, bet vis dël to paþinimo vaisiumi“ (Ï áðëi á 1906).

Œteinas aktualus ir ðiandien. Juk ir jo dëka ðiuolaikinës valstybës jau nebeámanoma ásvaizduoti ne tik kaip teisinës, bet ir kaip socialinës. Juk ir Lorenzo von Œteino dëka socialinis valstybingumas tapo ðiuolaikinës Europos teisës imperatyvu.

Temos aktualumá lemia ir dabartinis aktyvus socialdemokratø inicijuotas europinës socialinës valstybës paradigmos pakeitimo perspektyvos aptarinëjimas. Taëiau „jaunøjø“ raginimas atsisakyti nuo tarsi pasenusios, daug materialiniø iðtekliø reikalaujanëios „socialinës pagalbos valstybës“ ir pereiti prie ekonomiðkesnës „investicijø valstybës“ kol kas neranda Europoje vieningo palaikymo. Daugelis socialinës valstybës teoretikø ir praktikø prisilaiko nuomonës, kad europiná modelá būtina „ne nuvainikuoti“, o modernizuoti (Ï áðëi á 2000: 12). Ði iðvada turëtø pastûmëti ir Lietuvos mokslininkus aktyvesniam ðios problemos tyrinëjimui. Juolab, kad dabartinë Lietuvos Respublikos socialinë ekonominë búklë su savo nebaigta formuoti ir nepakankamai funkcionalia rinkos ekonomika bei nuskurdusia gyventøjø dauguma reikalauja rinkos ekonomikos socialumo.

Raktaþodþiai: socialinë teisinë valstybë, „socialinës pagalbos valstybë“, „investicijø valstybë“, socialinis klausimas, liberalizmas, socialinë reforma

Lorenas von Œteinas (Lorenz von Stein), stovëdamas prie vokieëiø liberalizmo iðtakø, pastebi, kad F. Kene ir A. Smito optimizmas ir sudëtos didþiulës viltys á socialines ekonominës laisvës pasekmes, nepateisino savæs. Istorijos avanscenoje ir toliau iðlieka neiðspræsti ekonominiai ir socialiniai klausimai, o klasisø kovos augimas ir socializmo idëjos atsiradimas akivaizdþiai demonstruoja, kad ekonominë laisvë ne tik garantuoja faktiná asmenybës laisvæ, bet ir gali ágauti atvirkðtiná prasmæ. Pasak Œteino, susiformuoja nauja naujos epochos problema, kuriá jis apibûdina

kaip „socialiná klausimá“, kurios ðerdá jis mato neiðspræstoje nuosavybës problemoje. Jo manymu, industrinë visuomenë buvusá uþdará feodaliná luomá pakeiëia atviros klasës sávoka. Á naujàjà klasæ dabar jau galima laisvai ateiti ir laisvai iðeiti ið jos, bet tik ekonominëmis priemonëmis. Turto ágijimas atveda konkretø asmená á socialiai reikðmingøjø klasæ, o turto praradimas paðalina já ið tos klasës. Ne valdovo privilegijos, o turtas dabar ima kaitalioti asmens socialiná, teisiná statusá. Todël siekis ásigyti turtá industrinëje epochoje ið psichologinës savybës virsta sociali-

nio elgesio pagrindiniu tikslu ir strategija, kuri grėsmingai árašoma á darbininkø socialistinio judėjimo darbotvarkæ.

Kadangi liberalai á klausimà ignoruoja, palikdami já spræsti laisvos visuomenės laisvam individui, tai, Dteino pastebėjimu, atsiranda tam tikras nesutapimas tarp liberalizmo deklaruojamø „laissez passer“, „laissez faire“* ir individuo laisvės ideologijos, kuri tenkinasi tik juridinės laisvės skelbimu, suponuodama laisvės kaip savaiminės vertybės ávaizdà kai laisvė – tik norima, bet nesama vertybė, reikalaujanti subalansuoti individo teises ir laisves ne su jo kultūrinio aktyvumu, o su jo valdomo kapitalo apimtimi. Dteino nuomone, laisvė nustoja egzistavusi áalia kapitalo ir be kapitalo, o „individuo, arba tiksliau, þmogaus asmenybės idėja reikalauja, kad jái būtų prieinamos aukðčiausios civilizacijos gėrybės. Taèiau naudojimas jomis yra ámanomas tik su viena sąlyga – su tam tikros nuosavybės turėjimu“ (Stein 1842 CX). Ði idėja mąstanèiam þmogui, kaip teigia Dteinas, suformuluoja uþduotà „rasti tokia visuomenės formà, prie kurios būtų išsaugota asmeninė nuosavybė, kuri netaptø kliūtimi pilnam absoliučios asmenybės vystymuisi“ (Stein 1850, 3: 107).

Dteino teoriniai iðkojimai – tai ne vien reakcija á socialiná industrinės visuomenės destruktivumą ir nepagaltotà klasikinio liberalizmo politikà, skatinanèià industrializacijà neapsaugant ekonomiðkai silpnø visuomenės nariø nuo jos daromos þalos. Jie reiðkè ir tam tikrà rezonansà radikaliajam socializmui, kuris spontaniðkà proletariato gynamàsi nuo socialinio pramoninės revoliucijos destruktivumo siekè panaudoti savais tikslais. Dteino nuomone, socialinio klausimo politinis ignoravimas, o tiksliau – jo nesprendimas sudaro palankias sąlygas paversti proletariatà „pavojingiausiu naujos istorijos elementu“ (Stein 1842).

Radikalieji socialistai taip pat ávardija esminæ pramoninės epochos problemà kaip „darbininkø klausimà“, kurio esmæ áþvelgia nuosavybės problemoje. Ðiuo atveju Dteino ir socialistø nuomonės sutampa (nors jie vartoja skirtingas nuosavybės prasmes sąvokas). Jø nuomonės skiriasi kitu klausimu. Dteino netenkina socialinio ar darbininkø klausimo esmės apibrėþimas, kurà socialistai formuluoja kaip tik vienos klasės problemà, kurià ámanoma išspræsti tik per istoriðkai būtina proletariato turtinės lygybės siekimà istoriðkai neiðvengiamos socialistinės revoliucijos būdu. Dteino manymu, socialinio klausimo esmė gilesnė ir platesnė. Ji apima visø visuomenės nariø visuomeninæ evoliucijà. Todėl traktuoti já tik kaip nuosavybės problemà būtų neteisinga. Be to, jis laiko absurdu, kad socialistai asmenybės laisvo vystymosi sąlyga laiko privatinės nuosavybės neigimà ir sunaikinimà, suteikiant pirmenybæ tik visuomeninei. Pasak Dteino, socialinės lygybės idėja yra svetima darbo þmogui, kuris „siekia tapti savininku ir prasimuðti á burþuazijos gretas“ (Stein 1850, 1: 9).

* „laisvæ verslui“, „laisvæ prekybai“.

Anot mokslininko, socialistai per daug apriboti materialumo rėmais ir tai jiems neleidþia adekvaèiai reikðti socialinio klausimo esmės: „Būtø neteisinga ir trumparegiðka laikyti darbininkø klausimà paprasta skrandþio problema“ (Stein 1850, t. 2: 10). Juolab, kad jis liktø neiðsprastas ir tuo atveju, jeigu „būtø ágyvendinti dràsūs socializmo teoretikø reikalavimai“. „Pilvo urzgimas gali būti „laikinai sustabdytas“ ir „buka... masė pradþioje bus... patenkinta, taèiau mąstanèios inteligentø galvos bei aistringos jø ðirdys ir toliau liks nepatenkintos“ (Stein 1850, 2: 10–11).

Taigi socialinis klausimas, pasak Dteino, daugiaveidis. Be materialinės, turintis dar ir dorovinæ bei etinæ puses. Todėl galima teigti, kad egzistuoja ne vienas, o visa persipynusiø socialiniø klausimø raizgalynė, kurià sunku áþvelgti traktuojant socialines problemas ið klasiniø pozicijø. Juk jos bendraþmogio ir nepasiduoda klasiniam rûðiavimui. Dėl ðios aplinkybės problema dar sudėtingesnė, o jos sprendimas – gerokai keblesnis, painesnis, sunkesnis.

Tad, Dteino nuomone, socialinė revoliucija nėra tas kardas, kuriuo būtų galima perkirsti socialiniø problemø „Gordijaus mazgà“. Visas revoliucijas jis vadina „neteisingomis“, nes jos nesprendè ir negalèjo spræsti socialinio klausimo: „politinės sprespaudos paðalinimas ir politinės lygybės nustatymas neturi nieko bendra su jo sprendimu“ (Stein 1850, 3: 99). To prieþastis – valdþios uþgrobimas ir valstybės pajungimas vienos klasės interesams. Tokia situacija ypaè paadtrėja ðiuolaikinės industrinės visuomenės sąlygomis, kai grubi komunistinė idėja randa labiau „kultūringesnæ“ iðraiðkà socialistinėse sistemose, skelbianèiose ir reikalaujanèiose ágyvendinti darbo vieðpatavimà virð kapitalo. Dteino nuomone, „savo vidine esme... kaip komunizmas, taip ir socializmas, yra tik sistemiðkai iðdėstyti tik vienos visuomenės klasės reikalavimai“. Todėl „laisvė nebus pasiekta, nes ji paðalinama darbo vieðpatavimu virð kapitalo, kaip ir atvirkðèiai“ (Stein 1842: CXIII). O darbo, t. y. proletariato, vieðpatavimas yra „þymiai baisesnis, nes jis nepasirengæs tokiam vaidmeniui“ ir „natūralia socialinės revoliucijos pabaiga yra diktatūra“ (Stein 1850, 1: XIII).

Radikaliojø socialistø „receptà“ Dteinas laiko netinkamu áiai problemai spræsti. Socialinio klausimo neámanoma išspræsti vienu revoliucijos „mostu“ ir visiems laikams. Jis negali būti koks nors galutinis rezultatas. Socialinės valstybės kūrimas susijæs su visa jo gyvenimo sankloda. Tai ilgas, pastovus, nuolat atsinaujinantis kolektyvinės kurybos procesas. Jis reikalauja visø visuomenės nariø ir paeios valstybės dalyvavimo. Ðiame veiksmè jie turi susilieti á vieningà bendrø interesø srautà matydami prieš save bendrà tikslà. Ekonomiðkai silpniems visuomenės nariams naudinga turėti savo sąjungininke valstybæ. Būtent ji sugebæs „priversti vieðpataujanèias klases palinkti jø vilèiø ágyvendinimui“ (Stein 1850, 1: CXIII).

Pagal Dteinà, valstybė negali tarnauti vienai visuomenės klasei. Ji turi rasti tokà būvą, kuriame „bū-

tø pastatyta virš visø interesø“ ir „visuomenės klasės negalėtø jos uþvaldyti“ (Stein 1850, 2: 6, 38). Taèiau ði grėsmė pastoviai egzistuoja. Ji objektyvi, nes kyla ið paèios visuomenės esmės, kurios egzistencija paremta diametraliai priešingu principu, negu valstybės. Kova tarp valstybės ir visuomenės – neiðvengiama, nes valstybė, būdama laisvės neðėja, ið principo neiðia visuomeninæ vieðpataujanèios klasės pozicijà. Ið èia – nesutramdomas visuomenės verþimasis uþvaldyti valstybæ.

Ðteinas ðioje priedybiø kovoje mato objektyvià būtinybæ sukurti socialinæ valstybæ. Tai iðryškėja valstybės priedinimesi visuomenės siekiamas pagal savo diktatà sukonstruoti valstybæ ir sukurti jai tinkamà visuomeninæ santvarkà. Be to, pasak Ðteino, visuomenės interesø erdvėje tokios problemos, kaip rūpestis visø individø gerove, nėra. Visuomenės egzistencijos pagrindinis principas – tai „pastovi ir nepakeièiama tvarka priklausomybės tø, kas neturi nuosavybės, nuo tø, kas jà turi“ (Stein 1820, 2: 31). Tokioje situacijoje, jei valstybė seks paskui visuomenės pavadà, procesas neiðvengiamai ágaus antidemokratinà atspalvà ir ágaus nuòpmios klasio kovos formà.

Tad valstybė, Ðteino nuomone, privalo pasilikti visuomenės spaudimui ir jai privalu rūpintis savo nuosava egzistencija, t. y. sukurti nuosavà, jai tinkamà visuomeninæ santvarkà, kurioje būtø „kontroliuojami spontaniðki, nepaþaboti visuomenės elementai ir tarp visuomeninio klasio palaikoma pusiausvyra“. Taèiau valstybė negali gyventi vien sau ir savo asmenybei. Ji turi uþsiimti visuomenės socialinio problemø sprendimu ir nebūti jos interesø „naktiniu sargu“. Prieðingu atveju „valstybė, kaip bet kokia kita gyva esybė, gali mirti“ (Stein 1850, 2: 37).

Ðteino traktuotėje valstybė nėra bejėgis þaisliukas visuomenės klasio rankose. Ji turi tam tikros potencijos ne tik pasiprieðinti visuomenei, bet ir sukurti socialinæ santvarkà. Pasak mokslininko, ðios galimybės „genetiðkai“ glūdi paèioje idèijoje valstybės, kuri yra jungtinė asmenybė ir todėl „visø individø iðsivystymo laipsnis tampa paèios valstybės iðsivystymo matu“. Todėl valstybė savo esme turi siekti visø individø „iðsivystymo... ir turtingumo, jėgos ir inteligentiðkumo“, ið to skaièiaus ir ekonomiðkai silpnø sluoksniø, „matydama tame nuosavà tikslà“ (Stein 1842: XXXIV). Būtent èia, anot Ðteino, glūdi socialinės demokratijos iðtakos. Pastaràjà jis apibūdina kaip „laisvės idèijos ir visuomenės pramoninės santvarkos aukðèiausio vidinio priedtaravimo iðraiðka ir pripaþinimas“ (Stein 1842: XXXI). Savità ðio sudėtingo proceso apraiðkà jis vadina socialinės reformos galimybæ, kuri apima visuomenės ekonominæ ir dvasinæ sferas. Socialinæ reformà mokslininkas laiko vyraujanèiu politinės ir socialinės ekonominės valstybės santvarkos modernizacijos elementu ir pagrindiniu valstybės socialinio rûmo statybos instrumentu.

Ðteinas pirmasis socialiniame politiniame moksle formuluoja ðià sąvokà, laikydamas jà esminiu visuomenės, gebėjusios paþinti visuomenės vystymosi dėsnià elementu, kuris yra būtinas jos normaliam funkcionavimui, savisaugai ir tolimesniam judėjimui pirmyn garantuoti. Socialinæ reformà jis supranta kaip tam tikrà valstybės praktikà dirbanèiojò naudai, siekiant pagerinti jò materialinæ ir kultūrinæ padetà, kuri kiekvienà kartà privalo ágauti konkreèià iðraiðkà: atitinkamà finansinæ politikà (vyraujantys paþangūs tiesioginiai mokesèiai), fabrikø ástatymai (visapusiðkai uþkertantys kelià darbininko iðnaudojimui), parama vystymuisi savitarpio pagalbos kasø, darbininkø draudimas ir kt. Taèiau „kertiniu socialinio reformø akmeniu“, pasak Ðteino, būtina laikyti „sekanèià nuostatà: kokiø būdu galima pagelbėti darbui, neturiniam kapitalo, ásigyti pastaràjà“ (Verwaltungslehre 1865/68, 3: 213).

Valstybės socialinei misijai ávykdyti, mokslininko nuomone, yra būtinas valdanèiojo elito gebėjimas eiti á kompromisus. Ðiam dalykui tinkamiausia monarchinè valstybė, nes karalius, kaip valstybinės idèijos reikðkėjas, privalo paðvasti save iðnaudojamøjò pakèlimui, suteikdamas galimybæ valdanèiajai klasei, kaip kapitalo turètojai, paèiai rūpintis savo vystymuisi. Ðiam veiksmui, pasak Ðteino, pasireiðkia „tikras ir aukðèiausias“ karaliaus valdþios paðaukimas, jeigu ji padės pakilti „þemiausioms, iki tol iðnaudojamoms visuomenėje ir valstybėje klasėms“ (Stein 1842: 47). Ið èia iðplaukia þymus Ðteino posakis: „tikroji, pati galingiausia, ilgiausia, tiksliau, ilgai trunkanti ir mylimiausia monarchistinè valdþia yra visuomeninės reformos monarchija“. Taèiau prie to jis dar prideda, kad, jei „bet kokia karaliaus valdþia... neturi aukðtos dorovinės dråsos pasidaryti socialinės reformos monarchija“ ir negeba atlikti socialinės misijos, tai „ji tampa arba paprastu ðeðèliu, arba virsta despotija, arba panaikinama respublikinės santvarkos“ (Stein 1842: 48–49).

Ðteinas savo amþininkams tiesiai pareiðkia, kad Vokietijos monarchijai socialinio klausimo sprendimas yra gyvybiðkai būtinas, o karaliðkos valdþios „dråsa“ pasidaryti socialinės reformos monarchija – istoriðkai pateisinta ir nulemta, „ir, jeigu pageidautina iðvengti prancūzø istorijos pasikartojimo, reikia nedelsiant veikti socialinės reformos dvasia“ (Stein 1842: 49). Ið socialinio reformø Ðteinas tikisi pastovios paþangos siekiant kur kas aukðtesnio darbo naðumo jò darbo, aukðtesnio vartojimo lygio, aukðtesnio gyvenimo galimybio (standartø) ir darbo þmonio radikalumo sumaþėjimo laipsnio. Taèiau pats didþiausias socialinio reformø politikos efektas yra tai, kad galiausiai laimi visi – individas, valstybė ir visuomenė.

Lorenzo von Ðteino socialinės valstybės idèjoms buvo lemta atgimti. Jos suskambėjo nauja styga katedersocialistø (Kathedersozialisten) „valstybinio socializmo“ doktrinoje, kuri tapo „geleþinio kanclerio“ Otto von Bismarcko socialinės politikos sėkmės lai-

du, kai pirmą kartą Europos istorijoje buvo oktrojuota tautai visuotinė rinkimų teisė ir buvo priimti pirmi socialiniai įstatymai Europoje, tapę pavyzdžiu kitoms valstybėms. Šteino idėjomis vadovavosi ir neoliberalai, ir krikščionys demokratai kurdami pokarinės Vokietijos socialią rinkos ekonomiką. Šteinas aktualus ir šiandien. Jis bus aktualus ir rytoj, nes politinė ir ekonominė valstybės sankloda linkusi pastoviai transformuotis, tačiau išliks amžinas žmonijos tikslas, suformuluoti kurį padėjo ir Lorenčas von Šteinas, – „tarnauti ir padėti žmonijai gerovei“ (Эрхард 1993: 30).

Gauta 2005 11 15

Literatūra

1. Gumplowicz, L. 1881. *Rechtsstaat und Socialismus*. Innsbruk.
2. Stein, L. 1842. *Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte*. Leipzig.
3. Stein, L. 1850. *Geshichte der socialen Bewegungen in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*. In 3 Bd. Leipzig.
4. Verwaltungslehre. In 7 Bd. Leipzig. 1865/68.
5. Šteinas, L. 1906. *Šteino idėjų socialinė ir politinė doktrina*. Šiaurės-Vakarų Prūsijos universiteto leidykla.

6. Šteinas, L. 23. *Šteino idėjų socialinė ir politinė doktrina*. Šiaurės-Vakarų Prūsijos universiteto leidykla. Nr. 12.

7. Šteinas, L. 1993. „Šteino idėjų socialinė ir politinė doktrina“, a. e. Šteinas, L. *Šteino idėjų socialinė ir politinė doktrina*. Šiaurės-Vakarų Prūsijos universiteto leidykla.

Dalia Eidukienė

LORENTZ VON STEIN'S DOCTRINE OF SOCIAL STATE

Summary

Theoretical developments of problems of social state in the works of the German doctor of law, sociologist and economist Lorentz von Stein (1815–1890) are significant, but nevertheless little known to the reader. His scientific heritage, especially in developing the social doctrine of society, a more precise basic conclusion about evolution in the social direction hold an important place in the European and international political ideas far beyond a concrete object of research, as well as the space and time of his epoch.

The urgency of the theme is caused by the background of active discussion of the prospects of change of the paradigms of the European model of social state from “the state of social help” to “the state of investments” in Europe. In the post-Soviet countries the scientific development of the problem is only at the beginning.